

ЗВИЧАЙНІ ЛЮДИ ТА ВІЙНА

Це книжка про злочинців, поганих хлопців, чоловіків, яких звинувачено в убивствах, зґвалтуваннях і масових страхах. А якщо точніше, то це книжка про підозрюваних у скоєнні воєнних злочинів під час воєн 1991–1995 років, які постали перед Міжнародним кримінальним трибуналом щодо колишньої Югославії (ICTY) в Гаазі.

Себто це не та книжка, яка дасть вам розважитися або відволіктися від дійсності, в якій ви живете. Навпаки, якщо ви тримаєте її в руках, то, скоріше за все, усвідомлюєте ці потенційні загрози й шукаєте якихось пояснень.

Особисто я не почувалася щасливою, пишучи цю книжку, що стала заключною частиною трилогії про війни в колишній Югославії (після «Балканського експресу» і «Так, ніби я не там»), які зруйнували мою країну і спричинили десятки й десятки тисяч смертей, поранень і каліцтв. Але написавши кілька книжок із перспективи жертв, я поставила собі логічне запитання: а ким є самі злочинці?

Пам'ятаю сцену з фільму «Der Untergang» 2004 року [в українському варіанті «Бункер». — Прим. перекладачки] про останні дні Адольфа Гітлера. Гітлер, роль якого майстерно зіграв Бруно Ганц, цілує руку молодій жінці. Мабуть, ця сцена найвиразніше пояснює, чому згадана тема залишається такою непростюю й нині, через шістдесят років після смерті «чудовиська».

Адже весь комплекс проблем можна звести ось до чого: Гітлер був чудовиськом, а чудовиська не повинні б чемно цілувати руку жінці, бути привітними чи

мати будь-які людські почуття та звички. Після всього, що ми знаємо про Гітлерові вчинки, нестерпно бачити, яким добрим він був до своєї кухарки, як усміхався секретарці, та й просто розмовляв звичайним тоном. Адже якщо він (як і його генерали в бункері) був звичайною людиною, котра стала воєнним злочинцем — як це й показано у фільмі, — то що це означає для інших звичайних людей? Що він такий, як ми? Чи те, що ми потенційно також можемо стати воєнними злочинцями — і так само наші родичі, друзі та сусіди, — якщо війна раптом почнеться? Сама думка про це страшенно лякає, тож нам доводиться психологічно від неї захищатися.

Двадцять три роки тому в липні 1995 року в Боснії сталася найбільша різанина в Європі з часів Другої світової війни. Лише за кілька днів солдати сербської армії стратили понад вісім тисяч мусульманських чоловіків і хлопців. Не менш обурює припущення, що воєнні злочинці Радован Караджич і Ратко Младич, яких звинувачено в цих стратах, можуть теж бути звичайними людьми, а не «монстрами». Було б значно затишніше уявляти, що ці двоє, як і решта підсудних у Гаазі, були психопатами, особами з патологічними відхиленнями, або ж вродженими злочинцями. Без сумніву, серед сотень і сотень тих, хто або віддавав накази, або безпосередньо коїв воєнні злочини під час воєн на Балканах чи, скажімо, в Руанді, Україні, Сирії або Афганістані (як, власне, і під час усіх інших воєн), дехто таки має психічні відхилення. Але річ у тому, що такі люди є серед воєнних злочинців незначною меншістю. А як же решта? Ким були вони і що перетворило їх на злочинців?

Працюючи над цією книжкою впродовж 2000–2001 років, мені довелося шукати відповіді на ці неприємні запитання. Але це було вже майже двадцять років тому. Нині, коли я роззираюся довкола, то бачу ознаки того, що Європейський Союз може теж стати на шлях розвалу: відродження націоналізму, піднесення

ультраправих партій та притік іммігрантів. Все це породжує дедалі більший страх перед Іншим, а також політичні маніпуляції цим страхом. Я бачу, що війна на сході України триває вже не перший рік. Бачу, як множаться війни на Близькому Сході, змушуючи мільйони біженців шукати порятунку в Європі. Може, варто повернутися до останньої європейської війни, щоб нагадати собі про те, що нікому не варто зарікатися від зла, як і ніщо не гарантує нам захисту від повторення помилок минулого.

Після падіння комунізму 1989 року східноєвропейці отримали те, на що сподівалися, — формальну демократію та «дикий» капіталізм, які, втім, принесли з собою також гостре класове розшарування та жахливу корупцію. Голлівудський сценарій, що так нагадує марксистську утопію, де кожен щасливий, а життя — таке просте, просто не склався. Натомість у останні кілька років спостерігаємо своєрідний «відступ»: у людей знову з'явилося відчуття непевності, втрати ідентичності та страху перед майбутнім, що разом витворює ідеальне підґрунтя для зростання популізму.

Розчарувань чимало, і їх причини різні: від надто щедрих обіцянок і завиСОких сподівань до швидких політичних та економічних змін, які прийшли без зміни цінностей. Але правда полягає в тому, що процесом нині керують популісти, які відкрито виступають проти ЄвроСоюзу, хоча їхні виборці, парадоксальним чином, досі залишаються симпатиками ЄС.

Цього разу тригером націоналізму і страху стала велика хвиля біженців та іммігрантів із Близького Сходу та Північної Африки, які потрапили в ЄС 2015 року завдяки політиці «розпростертих обіймів» Ангели Меркель. Невдовзі східноєвропейські держави, на чолі з Угорщиною, постали проти пропонованої системи квот і почали укріплювати кордони, просто відмовляючись приймати цих людей у власних країнах. Відчуття незахищеності викликає замикання, відмежування від Інших,

і врешті агресію. Біженці та іммігранти, стверджують ці люди, змінять їхній спосіб життя.

Я знаю цю схему й не хочу бачити, як вона повторюється: медіа та машина націоналістичної пропаганди запускають мову поділу, підозри та ненависті. Ми вже можемо почути в ультраправій пропаганді, що іммігранти та біженці, мовляв, є не просто мусульманами, а потенційними терористами, а крім того — злочинцями та ґвалтівниками. Така позиція зводить нації до релігій, і саме ця риторика заклала підґрунтя націоналістичних воєн у колишній Югославії.

Схожим чином і нинішнім «Іншим» (іммігрантам та біженцям) більше не дають змоги бути індивідами, навіть представниками держав чи націй. Їх зводять до релігійної ідентичності, незалежно від того навіть, вірять вони в Бога чи ні. Європейський Союз опинився в небезпеці, ЄС зводить внутрішні та зовнішні фізичні та психологічні мури проти іммігрантів.

Але який стосунок нинішня Європа має до кримінальних злочинців?

А такий, що мова про людську натуру, про те, що всі люди здатні чинити як добре, так і погане.

А якщо воєнні злочинці — звичайні люди, такі, як і ми з вами, і вони лише опинилися в певних обставинах і зробили неправильний моральний вибір? Адже якби вони були тільки винятками, людьми, які народилися злими, — тоді під час Другої світової війни не було б знищено мільйони євреїв, а в Сребрениці за три дні не вбили б вісім тисяч босняків.

Що це каже про нас? Змушуючи себе уважніше подивитися до воєнних злочинців, ми, можливо, маємо поставити собі неприємне, але важливе запитання: а що б учинила я в такій ситуації? І хто може дати гарантії, що невдовзі схожа ситуація не складеться знову?

Але просто ставлячи питання, ми ще нічого не змінимо, адже лише усвідомлюючи, що більшість злочинців — це люди, які не надто відрізняються від нас, ми

маємо шанс уникнути тих ситуацій, у яких самі можемо стати такими злочинцями.

Суди над військовими злочинцями важливі не так через мертвих, як заради живих. Наше єдине сподівання як людських істот полягає в тому, що ми усвідомимо, який вибір поставлено на карту, і зрозуміємо, що в нас є цей вибір. І це стосується кожної країни, кожного місця на землі, де людей заганяють у непросту ситуацію. Власне, складний вибір починається з дрібниць, із того, що ми робимо кожного дня, і в мирний час, і під час війни. І перший вибір ми робимо вже зранку, ігноруючи або, навпаки, вітаючись із сусідом іншої національності, кольору шкіри, а чи з іншого регіону.

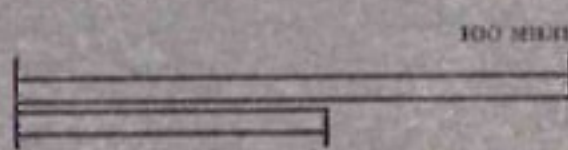
Ця книжка з'явилася, щоб потривожити ваш солодкий сон, змусити засумніватися у власній «хорошості», примусити думати й ставити неприємні питання — із тим, аби потім не піддатися колективній ідеології, яка веде дорогою поділу, ворожнечі та агресії.

Славенка Дракуліч
Стокгольм,
березень 2018

КОЛИШНЯ ЮГОСЛАВІЯ

- Міжнародні кордони
- Кордони республік
- Кордони автономних провінцій
- Розмежувальні кордони
- ★ Столиці країн
- ◎ Адміністративні столиці

УГОРЩИНА

ВОЄВОДИНА

РУМУНІЯ

Вуковар

Новий Сад

СЛАВОНІЯ

Брчко

Бієліна

Белград

Пожаревац

СЕРБІЯ

І

ЧОРНОГОРІЯ

БІХАРСЬКА

Тузла

Сребрениця

Жепча

Сараєво

Горазде

Фоча

РЕСПУБЛІКА СЕРБЬСЬКА

БОЛГАРІЯ

САНДЖАК

ЧОРНОГОРІЯ

Приштина

Подгоріца

Косово Поле

КОСОВО

★ Скоп'є

КОЛИШНЯ
ЮГОСЛАВСЬКА
РЕСПУБЛІКА
МАКЕДОНІЯ

Тірана

АЛБАНІЯ

Купити книгу на сайті kniga.biz.ua >>>

ВОНИ Б І МУХИ НЕ СКРИВДИЛИ

ВОЄННІ ЗЛОЧИНЦІ НА СУДІ В ГААЗІ

Він вибудував дихотомію приватних і публічних функцій, родини та роботи, щоб більше не знаходити у власній особистості жодного зв'язку між ними. Коли професія змушує його вбивати людей, він не вважає себе вбивцею, бо робить це не через власні схильності, а лише з професійного обов'язку. Із власної волі він би й мухи не скривдив.

*Ганна Арендт
«Досвіди розуміння»
1930–1954*

Вступ

ЗОВСІМ НЕ КАЗКА

Колись давно в далекій-предалекій частині Європи, за сімома пагорбами та сімома річками, лежала чарівна країна під назвою Югославія. Народ цієї країни належав до шести різних націй, тут існували три різні релігії, а люди розмовляли трьома різними мовами. Це були: хорвати, серби, словенці, македонці, чорногорці й мусульмани; всі вони працювали разом, до школи теж ходили разом, одружувалися між собою й жили у відносній гармонії впродовж сорока п'яти років.

Але саме тому, що це зовсім не казка, історія цієї чарівної країни не має гешпі-енду. Югославія розпалася в процесі жахливої кривавої війни — війни, котра знищила близько двохсот тисяч життів (головним чином у Боснії), змусила покинути домівки ще два мільйони людей, а також спричинилася до появи нових держав: Словенії, Боснії, Хорватії, Сербії та Македонії. Косовські ж албанці та чорногорці досі виборюють незалежність.

Це сталося в центрі Європи не так давно — між 1991 і 1995 роками. Війна шокувала весь світ. Ми, мешканці Югославії, були приголомшені ще більше. І коли я про це думаю, то досі серджуся на себе. Цілком можливо, що ця війна вповзала в наші життя поволі, потай, наче злодій. Чому ми не спостерегли її наближення? Чому нічого не зробили, щоб їй запобігти? Чому були такими